

B u j i F e r e n c

Az ember evolúciós önértelmezése

Az ember fejlődés gyümölcse – ebben egyetért a tradíció és a tudomány. Gyakran még a „bizonyítékok” kapcsolatainak, és más részkérdések, mechanizmusok tekintetében is vannak átfedések. De az eredet, a forrás, illetve a cél kérdésében szögesen ellentétes világokat jelenítenek meg, amelyek egymásra

visszavezetethetetlen módon

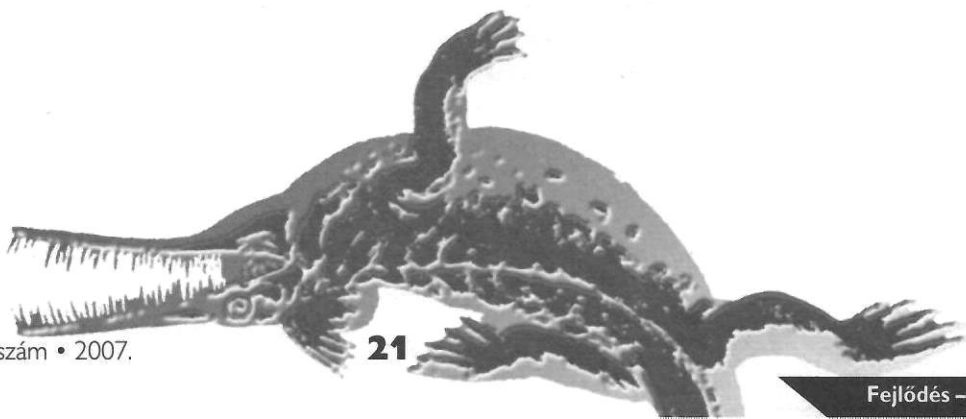
értelmezik

az ember rejtett útját.

Közismert, hogy minden egyes korszak a művészete révén fejezi ki magát. A művészet olyan tükör, amelyen – mint önnön kivetített képén – keresztül egy adott korszak rátekinthet, ráismerhet, sőt, rácsodálkozhat önmagára. A művészet a kollektív önismeret jól megragadható lehetőségét kínálja, és szinte korlátlan szubjektivitása valójában ennek az objektivitásnak a szolgálatában áll. Vonatkozik ez az összes művészetre, de különösen egyik legközösségibb ágára: az építészetre. Elegendő csupán magunk elé képzelni egy jellegzetes japán, kínai, arab, középkori keresztény vagy modern nyugati épületet, s ha a különbséget nem is tudjuk könnyen szavakba foglalni, annál intenzívebben érzékeljük. Milyen rendkívüli kulturális távolságra van egymástól például a középkor és a modern idők két monumentális épülete, a kölni Dóm és a ma már nem létező

New York-i Világkereskedelmi Központ! Mindkettő a kifejeződése valaminek, ami *belül*

van, a kor embereinek gondolataiban és szívében. Hogy mi az a különbség, amit ez a két épület kifejez, ezt most nem kívánjuk vizsgálni, mert a jelen írás nem a művészettörténet, hanem a tudománytörténet oldaláról kívánja megközelíteni *ugyanazt*. Ugyanazt, mert egy-egy kor és kultúra önkifejezésének csupán egyik eszköze a művészet. Ahogy egy ember sajátosságairól nemcsak fiziognómiai jellegzetességei árulkodnak, hanem mindaz, amit gondol, mond és tesz, mindaz, ami felé érdeklődéssel fordul, éppúgy egy kor és kultúra összes megnyilvánulása is rávall a korra és a kultúrára. És mi más lenne jellegzetesebben modern nyugati produktum, mint a tudomány, és annak is az egyik legjellegzetesebb terméke, az evolucionizmus?

Az evolúció mint az ember evolúciója

Az evolucionizmus olyannyira előzmények nélkül való, hogy az evolúciós jelenség megnevezésére nincs is megfelelő szó. A latin *evolutio* kifejezés ugyanis egyáltalán nem azt jelenti, amit manapság értenek rajta, hanem egy magyszerű, csíraállapotban lévő potencialitás kibontakozására vonatkozik. Éppen ezért tulajdonképpen – és a szó szoros és eredeti értelmében – maga az *egyedfejlődés* az evolúció. A törzsfjlődés, vagyis maga a modern módon elképzelt evolúció ezzel szemben egyáltalán nem egy magyszerű potencialitás kibontakozása, mert hiszen az az összejt, amelyből a feltételezések szerint az emberig bezárólag az összes élőlény létrejött, korántsem hordozta magában eleven potencialitását mindezeknek a lényeknek, ide értve magát az embert is. Amikor evolucionista oldalról meggondolatlanul párhuzamba állítják az egyedfejlődést és a törzsfjlődést, és rámutatnak arra, hogy az egyedfejlődés méhen belüli szakasza alatt az ember hasonló *animális* fokozatokon megy keresztül, mint amelyeken a törzsfjlődés során végigment, akkor megfélekeznek arról, hogy eközben *mindvégig ember*, és a kezdeti forma a végsőtől csupán annyiban különbözik, hogy az előbbi *potenciális* ember, az utóbbi pedig *aktuális* ember. Az egyedfejlődés és a törzsfjlődés párhuzamai tehát leginkább arra világíthatnának rá, hogy törzsfjlődése folyamán az ember nem animális, hanem csupán annak látszik, valójában pedig az *emberi* aktualizáció egyre magasabb fokain halad keresztül, míg nem aktuálisan is emberré válik. Egy ilyen folyamatra joggal lehetne tehát az „evolúció”, a „kibontakozás” szót alkalmazni – ámde egy olyan folyamatra, mint amelyet az evolucionista teória ír le, s ami nem egy belül rejtőző potencialitás kibontakozása, hanem valamiféle fokozatos bővülés (körülbelül úgy, ahogy a hóban görgetett hógolyóból végül is egy hatalmas hólabda lesz), nos, egy ilyen folyamatra

csak a „rárakódás” szó alkalmazható. Ilyen módon az evolucionizmust *rárakódás-elméletnek* volna helyes nevezni.

Fölöttébb egyszerű oka van annak, hogy az evolúciónak titulált jelenség megnevezésére nem találtak megfelelő szót, nevezetesen az, hogy modern értelemben felfogott evolúciós folyamattal az ember sem a múltban nem találkozott soha, sem pedig a jelenben nem találkozik. Ezúttal tehát egy olyan módon (félre)értelmezett kifejezésről van szó, amely mögül teljes mértékben hiányzik a *tapasztalati valóság*, és ezen a modern tudományos erőfeszítések sem tudtak segíteni, mert hiszen valódi evolúciós változást sohasem sikerült sem megfigyelni, sem előidézni. Ilyen módon az evolúció mindmáig nem tudott a teória keretei közül kilépni. Nagyon is joggal mondta Gilbert K. Chesterton a maga szellemes módján: Attól, hogy egy csoda lassan történik – tudniillik hogy egy primitív állati forma emberré változik –, nem lesz kevésbé valószínűtlen.

Az evolucionista doktrína belső következetlenségeivel azonban itt nem érdemes foglalkoznunk, mert e sorok írója ezt már kellő alaposítással megtette „Az emberré vált ember” című tanulmányában¹, számos oldalról alátámasztva a tudományos tényeknek egy olyan alternatív magyarázatát, amely a szó eredeti és torzítatlan értelmében *e-volúciónak* nevezhető, azaz az ember fokozatos kibontakozásának a töredékes, de egyre teljesebb emberi fokozatokon keresztül. Ennek a folyamatnak a lényege az, hogy a fejlődés – az *egyedüli fejlődés* – nem más, mint az ember fejlődése, kibontakozása egy magyszerű potencialitásból, méghozzá *pontosan az egyedfejlődés mintájára*. Az állatfajok még specializálatlan ősfarmái a vertikális emberi evolúció egy adott pontján leszakadtak erről az evolválódó törzsről, és nagyjából ugyanazon az evolúciós szinten maradva mintegy horizontálisan szétsugárzódtak, vagyis *nem*-evolúciós modifikációk révén különböző formákat produkáltak.

Az állatfajok tehát az emberi evolúció *meléktermékei*, és egyúttal minden egyes faj egy-egy evolúciós zsákutca, vagyis specializációs végtermék is, mely teljességgel alkalmatlan arra, hogy további evolúciós ugrás forrása legyen. Pontosan úgy, ahogy egy fenyőfa esetében: a fa nem a törzséről leágazó ágak által magasodik, hanem kizárólag a törzse által. Az, ami a törzséről leágazik, leágazása révén el is veszíti fölfelé irányuló „lendületét”. Fölfelé egyedül a törzs nő – ámde a törzsnek szüksége van az ágaira, mert azok teremtik meg a növekedés feltételeit. A mai kor evolucionista tudósai azt hiszik, hogy az evolúció (a fa fölfelé való növekedése) az egész bioszféra (az egész fa) sajátja, holott az kizárólag az emberi evolúciós törzs (a fa törzsének) sajátja – és a bioszféra egésze az evolúciós törzséről való leágazás, vagyis pontosan az evolúciós lendületből való „kizuhanás” révén jön létre. És ez egyúttal arra is rávilágít, hogy az egyes evolúciós szintek nincsenek egymással közvetlen kapcsolatban; ami az egyes evolúciós szinteket összeköti, az a fa törzse: az *ember* kibontakozása.

Érdeemes megfigyelni, hogy minél magasabb evolúciós szintet vizsgálunk, az állatvilág fajgazdagsága annál kisebb. Az emberi szintet megelőző legmagasabb állati szinten, vagyis az emberszabású majmok szintjén már csak három faj van (orángután, gorilla, csimpánz), míg az egysejtűeknek körülbelül negyvenezer (!) fajuk létezik, ami azt mutatja, hogy a variabilitás – meglehetősen „természetellenes” módon – fordítottnak arányos a szimplicitással. Ez viszont pontosan összhangban van a fenyőfa-szimbolizmussal, hiszen éppígy a fenyő alsóbb ágai is sokkal terebélyesebbek, mint a felsők. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az emberszabású majmok és az ember közötti evolúciós hiástust igen sok, legalább száz önálló faj tölti ki, sőt, némi túlzással minden egyes fosszilis lelet egy új fajt jelent. Tehát az emberi evolúciós törzséről való utolsó *állati*

Érckorok

Az európai ember, a *homo Europaeus* a 19. század végével meghódította a világot, és a 20. században életformáját, gondolkodásmódját is rákényszerítette a Földgolyó többi népére. (...)

Még nagyobb, még vitathatatlanabb hódításokat tett az euro-amerikai szellem a tudományok területein. Számptalan irányban megkönnyítette életünket, de még több irányban megnehezítette, s végül gyors és biztos elpusztulással fenyegeti. (...)

A folyamatot, mely az új szentek-szentjéhez és rítusaihoz elvezethetett, haladásnak, az emberiség fejlődésének, a műveltség emelkedésének szokás tekinteni, s mai állomását a kultúra eddig el nem ért tetőfokának. Indulását mindössze négy-ötszáz évvel ezelőtre keltezik, akkor tette meg a független emberi szellem az első lépéseket, hogy felszabadítsa magát képzelt felsőbb hatalmak, magasrendű téveszmék, hazug istenek, tudatlanságból eredő vallások, életellenes babonák nyűge alól. A következő röpké időszakot pedig korlátlan öntisztelettel az Újjászületés, a Humanizmus, az Ész, a Felvilágosodás, a Haladás, és a Tudomány századainak neveztük el. Tény, hogy a haladás mai fogalma és programja ezekben az időkben született meg, de az áramlat ősforrása sokkal régebben fakadt fel. Amikor és ahol e forrás vize először buggyant ki a történelmi korszakok rétegei közül, ott és abban a pillanatban született meg Európa.

Am valaha, s egészen az újabb időkig, az emberiség más-kepp szemlélte önmagát és életét, s a korok és népek egymás-

leágazás és a *homo sapiens* közötti evolúciós szakaszt újra csak egy megnövekedett fajgazdagság jellemzi. Itt azonban egy fölöttébb érdekes és természetes okokkal egyáltalán nem magyarázható jelenséggel találkozhatunk: azok a fajok, amelyek már túljutottak az állati szinten, de még nem érték el a tényleges emberi szintet, egytől egyig kipusztultak – egészen pontosan mint *selejt-embereknek* ki kellett pusztulniuk. Ami az állatfajokat illeti, ezek létének önálló alapja volt: mint evolúciós melléktermékek a maguk specializált lezártágában tökéletesek voltak, hiszen minden egyes faj egyedei befejezettek és tökéletesek a maguk szintjén; ami viszont az *emberféléket* illeti, vagyis azokat a fajokat, amelyeknek megkövesedett maradványait a humán paleontológia vizsgálja, ezek valójában az emberi evolúció sikertelen kísérleti termékei, tökéletlen emberi produktumai: sem nem állatok, sem nem emberek. Ezért kellett ezeknek a fajoknak egytől egyig kihalniuk; nem azért, mert nem voltak életképesek, hanem azért, mert az ember megjelenésével elveszítették létalapjukat: megvalósult az, aminek ezek a fajok csupán tökéletlen formáit képviselték.²

Valójában a növény- és állatvilág rendkívüli fajgazdagsága csak azért alakulhatott ki, mert a fajok *nem* fejlődtek tovább. Ha ugyanis az evolúció egyetemes lenne, akkor nem maradtak volna alsóbbrendű fajok, és némi túlzással élve csak emberek népesítenék be a földet. A bioszféra csaknem egészének ez a jellegzetes *evolúció-rezisztenciája* nagyon jól látszik az eurázsiai főkontinentstől elszakadt kontinenseken, Amerikán és Ausztrálián, ahol a fejlődés azon a szinten rekedt meg, amelyen elszakadásának pillanatában állt. (Ezért aztán Ausztráliában az „erszéyes ember” nem autochton evolúciós produktum, hanem újkori migráció eredménye.) De a tréfát félretéve, evolúcióról csak ott lehetett szó, ahol az egyedül evolválódó emberi törzsvonal jelen volt, mert az evolúció csak azon keresztül ment végbe. Ilyen módon nem

az ember származik az állattól, nem az ember nőtt ki az állatvilágból, hanem éppen ellenkezőleg: az állatfajok származnak az emberből. A vertikális emberi evolúciós törzsről való legutolsó, vagyis legmagasabb szintű leágazódást és leszakadást éppen az emberszabású majmok képviselik. Indirekt módon ezt a legújabb tudományos elgondolások is megerősítik: „Valószínű, hogy a két lábon járás ... a korai emberfélék és a mai emberszabású majmok közös őseben alakult ki” (*Magyar Nagylexikon* – „bi-

pédia”). Ez nem kevesebbet jelent, mint azt, hogy a mai emberszabású majmok ősei két lábon jártak, és csak később tértek át a függeszkedő életmódra, vagyis – köznyelvi kifejezéssel élve – nem a majom jött le a fáról, hogy ember legyen, hanem az ember – *egy még nem tökéletesen kibontakozott, de már két lábon járó ember* – ment fel a fára, hogy majom legyen.³ Az egész bioszféra ilyen módon nem más, mint az emberi evolúció életkörnyezete, és ezt a bioszférát maga az ember hozta létre önmaga számára – *önmagából*.

A régi embert az ember származásának ez a vonala természetesen nem érdekelte, noha például a Teremtés könyve révén mind a zsidó, mind a keresztény, mind a muszlim tradíció tisztában volt azzal, hogy a földön először a vízi állatok jelentek meg, utána a levegő állatai, utána a szárazföldi állatok, s csak legvégül az ember. A tradicionális felfogás szerint az ember mindenkéltől spirituális lény volt (hiszen ember volta nem testiségéből, hanem szellemiségéből fakad), és mint ilyen, isteni eredettel rendelkezett, és csak egy fokozatos deszcenzió révén jutott el oda, ahol ma van. Ez a deszcenzió valójában nem egyéb, mint az istenközelség fokozatos elvesztése, más szavakkal az ember fokozatos eltávolodása Forrásától. Ami itt lényeges, az természetesen nem az időbeli, hanem az ontikus eltávolodás.

A szakrális tradíciók szerint ezt a folyamatos süllyedést hatalmas zuhanások gyorsították. A zsidó-keresztény tradíció szerint az utolsó ilyen zuhanás – nem számítva bizonyos későbbi prehisztórikus és historikus lapszusokat – a bűnbeesés és a paradicsomból való kiűzetés volt. Két, bizonyos értelemben ellentétes folyamatról lehet tehát beszélni: van egyrészt egy evolúciós folyamat, az *ember* filogenetikus kibontakozása, ami egy emelkedő folyamatként értelmezhető, és van ugyanakkor egy alászálló folyamat, az égi, istenközelbe embernek, mint nem-fizikai lénynek, a fokozatos alászállása,

ra következésében nem emelkedést látott, hanem hanyatlást, süllyedést egy eredendő tökéletesebb, tiszta és romlatlan állapotból. Nemcsak Paradicsom-mítoszok tanúskodnak erről, hanem az a valódi, rendszerezett szemlélet is, mely a történelemben az események ritmikáját látja meg, s a korszakok váltakozását az ember viselkedése szerint, az egykor bírt ideál szemszögéből ítélve értékeli. Egyetemes összegléte ez, az emberiség közös hagyománya, minden népnél megtaláljuk, mely valaha magára eszmélt, s nem egynek körében ma is eleven. Kifejezése természetesen mitologikus, regeszertű képekbe foglalja a gondolatot, vagy szimbolikus életforma, de a kép így is, krónikás ballasztjaitól megszabadítva, csak annál tisztábban érzékíti a lényegét.

S mindegy, hogy a ritmus pergését kozmikus események, földrészek, világkorszakok, emberfajták, istenek, királyok, népek, nemzetségek, országok drámáira tagolja-e; négy, öt, hat, hét vagy akárhány felvonásra szabja, s milyen szimbólumokba sűríti – a közös és azonos jelentés mindegyikből kisugárzik: az istenek egyre távolodnak, a fény mindjobban elsötétül, az ember mind alábbszáll a boldog állapotból a boldogtalanabb felé.

A legszebb költői formában Hésziodosz beszéli el ezt a történetet, de a rege régibb, görög előtti, pelaszgnak nevezett népek hagyományait őrzi, és keleti hatásokat hasonít át. Őt nagy nemzetséget, emberöltőt ismer: az arany, az ezüst, a réz, és a vas fiait, de az utolsót még megelőzte a hősök nemzedéke, s megpróbálta feltartani a romlást.

*A sokféle beszédű emberek arany-nemzedékét
teremtették egykor az égiek, az Olümposz lakói
(akkoriban még Kronosz volt a Mennyegek királya);
s mint az istenek, úgy éltek ők még, bútanul,
messze a munkától és messze a gondtól: panaszos aggkor
nem várt rájuk, ép maradt kezük-lábuk,
örömmel ettek, s minden rossz kerülté őket;
meghalni olyan volt, mintha elszunynadna az ember,
s bírtak mindavval, ami itt örömet ébreszt;
az életadó földek önként, bőségben teremték
a gyümölcsöt; belső ösztönből végezte művét
az ember, s áldás volt vagyonán, gazdag
gyapja nyájain, s az istenek szerették.
De mihelyt a halál földdel takarja a nép fiait,
a mindenható Zeusz akaratóból angyallá (daimon) lettek,*

ami viszont az eredeti égi ember deaktualizációjaként avagy potencializációjaként, vagyis az evolúciós kibontakozással éppen ellentétes folyamatként is leírható. Ez a két vonal egy ponton találkozik, és ez a találkozási pont nem más, mint a megvalósult, az aktualizálódott földi embernek, vagyis a *homo sapiens*nek a megjelenése. Ez az a pont, ahol az ember mint földi lény kibontakozása során eljutott addig, amikor már képes volt befogadni az őt spirituálisan „megtermékenyítő” embert mint égi lényt. Ez az a pont, ahol az égi lény alászállása eljutott addig a pontig, amikor már kénytelen volt belemerülni a sűrű anyagi világba, vagyis amikor – orfikus-neoplatonikus terminológiát használva – *elvezítette szárnyait* és belezuhant az anyagi világba, illetve amikor – biblikus terminológiát használva – *bőrruhát* kapott. Az ember tehát földre zuhant és testbe zárt angyal, aki két világ: anyag és szellem, test és lélek kereszteződési pontjában áll. S ahogy a földi ember egyedfejlődése analógiában áll törzsfjlődésével, éppen úgy az égi ember „egyedfejlődése” is analógiában áll „törzsfjlődésével”, mert hiszen a különféle szakrális hagyományok szerint az egyes emberi lény hozzávetőlegesen ugyanazon preegzisztenciális és prenatalis fokozatokon megy keresztül a testiségbe való alászállása folyamán, mint amilyen fokozatokon keresztül az embernek mint testetlen égi lénynek az alászállása végbement.⁴

Túl messzire vezetne, ha be akarnánk mutatni e folyamatok tradicionális illusztrációját, mindazonáltal érdemes itt felhívni a figyelmet két alapvetően eltérő jellegű szövegre: egyfelől egy maja teremtésmítoszra, másfelől egy hellenisztikus korból származó hermetikus szövegre, a Poimandrészra. Ami az előbbit illeti, mikor a két összűlő, Tepeu (a Teremtő) és Kukumac (az Alakító) megteremtette a különféle állatokat (a majom kivételével), azt látták, hogy ezeknek hiába van hangjuk, nem képesek megemlékezni róluk és fohászzkodni hozzájuk. Er-

re megteremtették az embert először sárból, de mivel látták, hogy semmire sem jó, „mert szétmállik”, elpusztították. Aztán másodszor megteremtették az embert fából. Ezek „hasonlítottak az emberre, úgy beszéltek, mint az ember, és benépesítették a Föld felszínét, ... de nem volt lelkük, sem értelmük. Nem emlékeztek Teremtőjükre [nem ismerték még a választ]. Nagy számban éltek a Földön, de [aztán] megsemmisültek, ... halál lett a sorsuk.” Részint a vízözön pusztította el őket, részint pedig fellázdak és támadást indítottak ellenük természeti környezetük elemei: az állatok, a fák és a barlangok, valamint használati eszközeik: őrlőkövek, agyagedényeik, sütőlapájaik, házaik [bizonyos szintű anyagi kultúrával már rendelkeztek]. „Így történt a megteremtett és megformált emberek romlása – folytatja a szöveg –, azoké, akiket pusztulásra és megsemmisítésre szántak. Valamennyinek tönkretették a száját és az arcát.”⁵ Azt mondják, hogy ezekből származnak az erdők majmai. Ők maradtak mutatóba amazokból, akiket csak fából faragott a Teremtő és az Alakító. Ezért hasonlít a majom az emberre, azoknak az emberi teremtményeknek a maradványaként, akik csak ... fából faragott bábuk voltak.”⁶ A mai ember teremtésére természetesen csak ezt követően került sor. Míg e teremtésmítosz azt illusztrálja, hogy a *homo sapiens*hez vezető út egyre tökéletesebb előemberi fokozatokon keresztül vezetett, melyek azonban töredékességük miatt részint kipusztultak, részint pedig egy dehumanizációs folyamat (vö. a száj és az arc tönkretétele) révén forrásává váltak a majmoknak, addig az említett hermetikus dialógus arról szól, hogyan szállt alá az égi ember egészen addig a pontig, amikor belemerülve az anyagi természetbe, földi emberré vált. A dialógus lényegi tartalmát legcélszerűbb lesz Mircea Eliade szakavatott összefoglalásában felidéznünk: „A legfelső androgün Értelem, *nűsz* először egy Demiurgoszt teremt, aki elkészíti a világot, majd az *Anthroposzt*, az égi embert. Ez

utóbbi leszáll az alsó szférába, ahol »a szerelemtől becsapva« egyesül a Természettel (*Phüszisz*), és a földi embert nemzi. Ettől kezdve az *Anthroposz* megszűnik különálló személy lenni, mert ő lelkesíti át az embert: élete emberi lélekke alakul, fénye pedig *nússzá*. Ezért van, hogy a földi lények közül egyedül az ember egyszerre halandó és halhatatlan. A tudás révén azonban az ember »istenné lehet«.»⁷

A modern ember az evolucionizmus tükrében

Abban, hogy honnan ered, honnan származik az ember, minden egyes kultúra önmaga végső esszenciáját fogalmazza meg: azt, hogy hogyan tekint önmagára, hogyan gondolkozik önmagáról. Minden egyes genezis-magyarázat – a Teremtés könyvének első fejezeteitől kezdve a modern ember evolúciós teóriájáig – ennek sajátos kifejeződése. Sőt még ennél is több: az ember eredet-értelmezésében minden egyes kultúra kimondatlanul is önmaga idealitását keresi. Mert a kezdet, az eredet, a forrás rejtett norma is egyúttal. És ez nagyon jól látszik a két eltérő, tradicionális és modern eredet-értelmezésben.

Az előbbi szerint az ember fentről származik. Ez nemcsak egyszerűen annyit jelent, hogy isteni eredetű (mert hiszen végső soron minden isteni eredetű),⁸ hanem azt is, hogy teomorf, istenformájú. Ez még egy olyan vallásban is átütő erővel jelenik meg, amely – mint a zsidó vallás – Isten és az ember között szinte áthidalhatatlan távolságot feltételez, hiszen a Teremtés könyve szerint Isten saját képére és hasonlatosságára teremtette az embert. Ugyanakkor a távol-keleti nagy vallások szerint az ember végső lényege, igazi önmaga nem más, mint maga az Abszolútum, s így az ember mint időbe és térbe vetett, korlátozott lény nemcsak eredetét bírja az Abszolútumban, hanem végső célját is önmaga abszolút mivoltának megismerésében és megta-

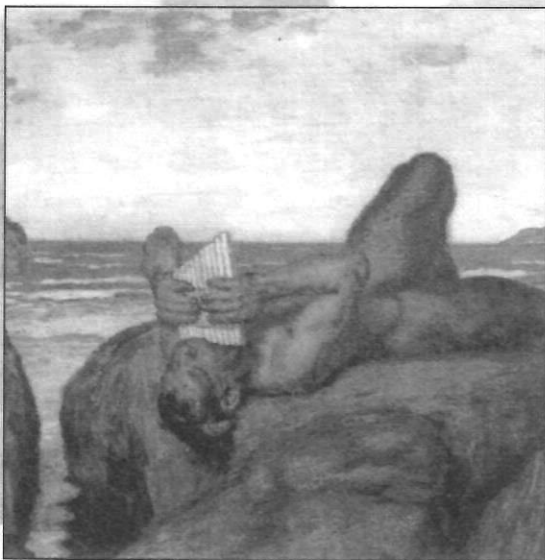
*a Föld barátaivá, őrzőivé (őrszelleméivé) a halandóknak.
Ők védik a jót; s ügyelik a becstelen tettet.
Ködruhában lebegnek mindenütt, megáldva a mezőket,
Mert ily királyi hivatal s tisztesség a jutalmuk.*

Az arany-nemzetség után jöttek az ezüst fiai, a „halandó istenek”, istentagadó, fennhéjázó nép, ezért Zeusz kiirtotta őket a Földről, és az alvilágba küldte.

*Aztán pedig új, más nemzet, sokallta csekélyebbet:
az ezüstét alkották lakói az olümposzi háznak,
vajmi más alakút és lelkűt, mint az arany volt.
Száz esztendőn át most a gyerek a tisztos anyának
gyöngéd gondjai közt az otthoni körben kiskorúként.
Am ha végre megérték és teljes korba jutottak,
kurta időn át éltek s keserű bajokba kerültek
esztelen tetteikért; nem bírták sohasem zabolázni
bűnös gögjükét, és nem akarták ők tisztelni
az égieket sem, áldozatot nem vittek az istenek
oltárára, miképpen az embert megköti az égi szokás.
Kiirtotta tehát Zeusz, a bosszús Kronosz fia őket,
mert nem hódoltak meg a boldogtalan olümposziaknak.
Majd mikor eme nemzetet is a föld betakarta,
az alanti világba leszállva, halandó s másod-
rangosú istenektől övezé a tisztelet őket.*

Ekkor a réz nemzedékét teremtette meg Zeusz, mely vad-ságában maga-magát pusztította el:

*Most tehát a soknyelvű emberiségnek egy újabb,
harmadik nemzetségét alkotta a Mindenek Atyja
rézből, mindenben elütöt az ezüsttől, szörnyű és
vad fajtát; körisnyelű lándzsát hordtak,
Arész bútokozó munkáját üzve vele, művelve
a rosszat; nem ettek földi gyümölcsöt; a gyémánt
keménységét utánzá lelkületük. Szörnyű erő
lakozott bennük, tagjaikon dagadoztak az izmok,
vállukról roppant öklök csüngtek alá. Réz volt
fegyverük, réz a lakásuk, réz minden szerszám; –
nem ismerte még a sötét vasat akkor az ember.
Végezetül a saját kezük által emésztve, leszálltak
a rémes Hádészba, s a penész palotája fogadta be őket
dicstelenül, mert szörnyű mivoltuk okából
rájuk tört a halál feketén, s megváltak a Nap sugarától.*

pasztalásában. Az istenformájúság tehát egy egészen különös *kiváltság* az isteni eredetűség kategóriáján belül: azt jelzi, hogy egy entitás nemcsak fentről származik, de meg is őrzi magában a Fentnek valamilyen lenyomatát. Ugyanakkor a Fent nemcsak Forrás, hanem Mágnes is. Ami Fentről származik, annak számára tudatosan vagy öntudatlanul, de eredete válik végső orientációs pontjává: végső soron minden e felé az isteni forrás felé törekszik, pontosan abban az értelemben, ahogyan Szent Ágoston fogalmaz: „Mindaddig nyugtalan a mi szívünk, Uram, amíg meg nem nyugszik tebenned.” A régi ember azért látta önmagát fentről származónak, mert amikor önmagára tekintett, akkor nem az állatokkal rokon testi mivolta alapján látta önmagát, hanem ama specifikus jellegzetessége alapján, amellyel egyedül csak ő rendelkezik: *szellemi lelke által*.⁹

A lélek fölfelé tör, újra egyesülni akar forrásával. Tradicionális civilizációkban nagyon is tetten érhető a fölfelé igazodásnak legalábbis a szándéka, a Föntinek való megfelelés akarása, vagy egyenesen az eredeti Forrásba való visszaintegrálódás vágya. Ami az előbbit illeti, ez azt a társadalmi rendet, azt a szakralitást eredményezte, amely az összes tradicionális kultúrát meghatározta, ideértve annak legutolsó, Euró-

pában még a közelmúltban is többé-kevésbé elevenen élő változatát: a paraszti kultúrát; az utóbbit illetően pedig azokat a spirituális ösvényeket eredményezte, amelyekeken haladva az ember eljuthatott önnön isteni mivoltának megtapasztalásához. Nemcsak a középkori keresztény civilizációra vonatkozik az, amit Nyíri Tamás mond: „Az egész létében és szerkezetében a vallásra támaszkodó középkor egyértelműen a szellem partján állt.” Ugyanezt el lehet mondani az összes tradicionális kultúráról, legyen az indiai hindu, tibeti buddhista, mór muszlim, inka, maja, khmer: mindegyik a szellem partján állt, vagyis a transzcendencia mint normatív meghatározó tényező és végső orientációs pont partján.

Ezzel szemben Nyíri Tamást parafrázálva elmondható, hogy az egész létében és szerkezetében a tudományra támaszkodó modern kor egyértelműen az *anyag* partján áll – vagyis a gazdaság partján, a technika partján, a fogyasztás partján. Egyszóval a *test* partján. Amikor a modern ember önmagára tekint, akkor nem Isten képét és hasonlatosságát fedezi fel magában, hanem – a mai emberszabásúak ábrázatának görbe tükrébe nézve – állati, majomszerű ősenek képét és hasonlatosságát. Tudományával mindegyre azon munkálkodik, hogy az ember és az emberszabású majmok közötti távolságot a minimálisra csökkentse. Például azt hangsúlyozza, hogy az ember és a csimpánz fehérjeszerkezete között mindössze egyetlen százaléknyi eltérés van, ámde sosem említi, hogy a társas élet területén nem a hordában élő csimpánzok, hanem – példának okáért – a stabil párkapcsolatban álló énekesmadarak állnak hozzánk legközelebb (melyek ráadásul – *horribile dictu!* – az emberhez hasonlóan két lábon is járnak).¹⁰ Ugyanakkor mindent megtettek azért, hogy a majomból, főként egyes csimpánzokból, különféle célzott kísérletek keretei között „embert faragjanak”. Ha az emberit nem egy transzcendens realitás függvényében határozzák meg, akkor szükségképpen ki van

téve annak a veszélynek, hogy az emberalatti tényezők befolyási övezetébe kerül. „Egy érték földadása valami hitványabb benyomulásának kényszerítő helyet” – mondja Czákó Gábor. Az emberfeletti tagadása automatikusan utat nyit az emberalatti állításának. Az emberi ugyanis önmagában nem áll meg, nem lehet kiindulópont – ha egyszer eredetét nem fent keresik, akkor szükségképpen csak lent lehet azt keresni. S ami lentről származik, az szükségképpen magán fogja viselni származásának bélyegét. Az evolucionista értelemben vett ember valójában nem egyéb, mint egy „felkapaszkodott majom” (akinek persze azáltal sikerült felkapaszkodnia, hogy „lekapaszkodott” a fáról), vagy ha még mélyebbre követjük az ember eredetét, akkor nem több, mint egy „rakás atom”. Amikor az alsóbbrendűből magyarázzák a magasabb rendűt, akkor valójában lealázzák, sőt, valójában és a jelen esetben *porig* alázzák azt. Az olyan ember, aki önmagát evolucionista módon értelmezi, joggal mondhatja magának a katolikus liturgia szavával élve: „Porból vagy és porrá leszel.”¹¹ Sőt, az evolucionizmus nem egyszerűen azt foglalja magában, hogy mindenek végső forrása az élettelen anyag: ha az evolucionizmus végső konklúzióját keressük, akkor a kezdőpontnak nem az anyagot kell tekintenünk, hanem a *semmit*. A semmi ugyanis határozottan *primitívebb*, mint az anyag. És csakugyan, a legújabb – és igencsak merész – kozmológiai elképzelések szerint egészen egyszerűen a semmiből állt elő a mindenségnek az az ősmagja, amelyből aztán létrejött a világ.

A lényegnek csupán a felszínét látja az, aki úgy vélekedik, hogy az evolucionizmus elfogadása illetve elutasítása egyszerűen világnézeti kérdés: az ateista és materialista alapokon állók elfogadják, míg a teista és idealista alapokon állók elutasítják. Nem, itt egy sokkal mélyebben fekvő különbségről van szó, ugyanis a világnézeti állásfoglalásokban igen gyakran van valamiféle teoretikus esetlegesség. Némi túlzással csaknem azt lehetne mondani, hogy a világnézet igen

Utánuk ismét új embernemet hozott a Földre Zeusz, a hősökét; ez újításnak látszik a régi közös hagyománnyal szemben, valószínűleg görög tulajdon, mert saját őseiket ünneplik benne:

De mihelyt ez a nemzet is sírba zuhant le, negyedszer ismét új rendet támasztott Zeusz az életadó Földre: derekabbak, nemesebb szívűek voltak, isteni törzsből eredők; héroszok. Régi időkben félistennek hívták őket a határtalan Földön. De kiűrtá őket a gyászos harc, s a véres csatátér, a kadmoszi földön, s Thébai hétkapujú fala alján. Ottan vesztek el ők Oidipusz nyájaiért tusakodva vagy pedig a tenger nagymélyű vizén át messze Trója alá vezette őket, csatába a szép Helénáért; a halál ott érte utól, s a homályba takarta be mindet. De távol az emberi nemtől életet és otthont nyújtott nekik Kronoszfia Zeusz, a messzehatáru Föld peremén, ám messzire az örökéletűektől is, és Kronosz lett a királyuk. S ott laknak most gondtalanul az örvénykavaró Okeanosz áldott szigetében, a boldog hősnem fiai, sokfajta gyümölcsöt, mézizület, évente háromszor érlel nekik az életadó föld.

Nyomukban Zeusz akarataból a vas fiai szaporodnak el, a legrosszabb fajta, s Hésziodosz nem kíván közöttük élni:

Ó bár ne kellene az ötödik nem körében élnem, haltam vón meg előbb, vagy születtem volna utóbb! Mert most a vas népe van itt, és soha nappal nincs nyugta a robottól, bajtól de éjszaka sem. Bűnös nép! Reáküldik az istenek a nyomasztó gondot – ámbár mégis öröm vegyül össze olykor a búval. (Egyszer kiűrtja Zeusz a soknyelvű ember e fáját is, ha majd a csecsemői ősz hajjal jönnek a világra!) Az atya nem kívánja a gyermek javát, a gyermek az atyáét, vendégéét a gazdag, társáét a társ; a testvért sem szeretik úgy már, mint a régi időkben. Tisztelet nincsen a szürkülő, élemedett szülőknek, pocskolják őket, s csúnya szavakat szólnak a gonoszok nem tudván isteni bosszút. Nem adóznak hálával a gyermekkori gondért; ököl a jog, pusztítja egyik a más.

gyakran neveltetés avagy családi háttér kérdése. Az evolúció eszméje valójában nem a teremtés eszméjének helyettesítője és ellenlábas, mert hiszen e kettő minden további nélkül megfér egymással, mint ahogy azt nagyon sok tudós esete is példázza (legjobban talán Teilhard de Chardiné). Ami az evolúcióval szemben áll, az aligha lehet más, mint amit a zsidó-keresztény szentírás bűnbeesésnek nevez, s ami valójában fokozatos távolodás az isteni PrINCÍPIUMTÓL és prINCÍPIUMOKTÓL. A modern ember nem akarja önmagát bűnbeesettnek, az isteni akarattal szembefordulónak látni, olyan lénynek, aki emiatt az eltaszítottság állapotában van. Amiért a modern ember tudományán keresztül olyan görcsösen ragaszkodik önnön állat voltahoz,¹² az az, hogy ilyen módon emancipálódva érzi magát mindattól, ami mint fölötte lévő, normatív értékkel bírhatna számára. A modern ember önmaga ura akar lenni, önmagának akar törvényeket szabni; nem hajlandó elismerni önmaga fölött semmi magasabb rendűt. „Nincs Isten, de ha mégis volna, agyon kellene löni” – ahogy a párizsi kommun egyik jelszava kétségtelen őszinteséggel megfogalmazta. Agyon kellene löni, mert zavarja az embert az erkölcsi rend révén, sőt, már pusztán léte is zavaró tényező. Vagyis minden explicit ateizmus implicit anti-ateizmus – és a szinte kizárólag tagadásra épülő materialista ateizmusnak az evolucionizmusban sikerült megtalálnia azt, ami nem üres tagadása, hanem tényleges *ellenképe* a szakrális világlátásnak.

Ahogy a modern ember államformája a demokrácia, amelyben a hatalom lentről fakad, vagyis a hatalom legitimációs forrása az a nép, amely fölött a hatalmat gyakorolják, éppúgy az evolúció is a természetnek egyfajta „népi kezdeményezéseként” értelmezhető: a természet mintegy „kitermeli” magából a „hatalmi elitet”, vagyis az embert.

Amde azáltal, hogy a modern ember a Lent mellett döntött, megpecsételte sorsát. Aki ugyanis nem hajlandó a nála magasabb rendű

dolgok szolgálatába szegődni, azt a nála alacsonyabb rendű dolgok fogják szolgálatukba kényszeríteni. A magasrendűt az alacsonyrendűre visszavezetni annyi, mint az alacsonyrendűt tekinteni magasrendűnek. Ennek a kifordított szemléletnek, az alacsonyrendűség apoteózisának, a kimódolt és cizellált, magas szintű technikai apparátussal támogatott elanyagiasodásnak ezeregy jelét adja a modern társadalom: „Tudjuk, mennyire lehet emberi az a társadalom, amelyben az ember értéke a piacon dől el, mint a viaszkosvászoné” – fogalmaz Czákó Gábor. Ahogy a Fentnek a lentbe rejtettsége, a transzcendencia immanenciája az, ami a régi ember számára az aszcenzió *lehetőségét* megteremtette – éppúgy a fentben rejlő lent az, ami a deszcenzió *szükségképpeniségét* előidézi mindannak számára, ami/aki magáévá teszi a modernség nagyon is földszagú értékeit.

Az alapkérdés tehát az, hogy mi a *Forrás*. A Forrás ugyanis birtokában van a *teremtő hatalomnak*. A modernség istene egyértelműen az Anyag. Mint ahogy Nietzsche mondja a „keletkezés” és a „lét” platóni terminusait felhasználva: „Amit el kell végeznünk, az a *keletkezés* [az univerzum] felruházása a *lét* [Isten] tulajdonságaival.” A keletkezés, vagyis Matéria, a modernségnek ez az istenellenes ellenistene az, ami bűvöletében tartja a modern kor „teo”-lógiját: a természettudományt. A tudomány, ahogy ma művelik, vagyis mint az immanencia megszállott és minuciózus kutatása, egyértelműen a transzcendenciától való elfordulást vonja maga után. A régi idők embere semmi készletet nem érzett magában arra, hogy a természetet vizsgálja, és pedig részint azért, mert számára a természet *természet*-oldala mellett éppen annyira, ha nem még súlyosabban jelent meg annak *enyészet*-oldala. Természet és enyészet ugyanis egyazon valóságnak, helyesebben – mivel a „valóság” szót a régiek többnyire Isten számára tartották fenn – egyazon *processzusnak*, a keletkezés és pusztulás

körforgásának felfelé illetve lefelé szálló ága, úgyhogy például a természettudományt joggal lehetne *enyészettudománynak* is nevezni, mint ahogy ami természetfölötti, az egyúttal – s itt a lényeg – *enyészetfölötti* is.

Teljesen természetes tehát, hogy egy olyan megakontextus, mint amilyen a modernség, az ember és az egész bioszféra eredetének megértése érdekében egy olyan elmélethez nyúlt, amely összhangban van saját előfeltételeivel. A modernség minden egyes meghatározó részletét és elemét maga a modernség kondicionálja, és csak azt hajlandó befogadni, ami összhangban van általános világlátásával.¹³ A tények – mindennek előtt a fosszilis maradványok – értelmezhetők lennének másképpen, ellentétes módon is, sőt, sokkal zökkenőmentesebben értelmezhetők az *ember* evolúciójaként – azonban ennek elfogadásához magának a modernségnek kellene feladnia magát. Ahelyett, hogy egy gyökeresen új elmélethez nyúlnának, amely sokkal inkább összhangban van a tényekkel, mint az evolúcionizmus, nagy arányokban folyik ez utóbbi toldozgatása-foltozgatása, és csak egy külön tudománytörténeti munka tudná felmérni azt, hogy például magának az embernek az evolúcióját hányszor voltak kénytelenek az új elméletek fényében átírni, az emberfélék fosszilis maradványait nemcsak újra- és újraklasszifikálva, hanem még a korukat is az éppen aktuális elmélethez igazítva. Miközben minden egyes új tudományos elmélet burkoltan, de gyakran nyíltan is tévedésnek minősíti a régit, és miközben az egyazon dologra vonatkozó különböző elméletek közül *jó esetben* csak egy a helytálló, az összes többi tévedés, a tudománynak sikerült megteremtene a tévedhetetlenségnek és az igazság birtoklásának látszatát. Manapság mindenki meg van győződve arról, hogy ha valamire rányomják a „Tudomány” pecsétjét, akkor ott kétségnek nincs tovább helye, és alig képzelhető el súlyosabb intellektuális bélyeg, mintha valamire azt mondják, hogy tudománytalan – olyannyira, hogy a modern ember sokkal elnézőbb a tudo-

*Hű becsület nem őrzi az esküt, igaz és jó
soha senki; ó nem, bünt, gaztettet övez
a tisztelet, nincsen igazság és így érdemre
senkise tör; a gazember megcsalja a nemesebbet,
csavaros álnok szavakat mond, még esküszik is rá.
Kancsal vágy követi a boldogtalan ember léptét,
káröröm, károgó hang, s ijesztő csúf arcok.
Most a messzenyúló Földről a magas Olümpira,
szép testüket fehér leplekbe takarva
és odahagyva az embereket; az isteni körbe
mennek el ők, Aidósz és Nemeszisz: a szent harag és a
szemérem. És a balandóknak gyászos nyomorúság,
gond marad, – és mentség soha semmi bajban!*

Hésziadosz mítoszát általában babiloni eredetűnek tartják és késői átvételnek, miután még Homérosz nem említi. Hogy a görög teogónia nagyrészt babiloni gyökerekre vezethető vissza, hettita-hurrita-phoinik közvetítéssel, a másvilágtan pedig az egyiptomi eszkatológiára, s hogy az átvételek jóval megelőzik Hésziadoszt, nem kétséges.

*Részlet Várkonyi Nándor: Az ötödik ember I.
(Budapest, Széphalom Könyvműhely, 1995)
című művéből.*

mányos tévedésekkel, mint a tudománytalan igazságokkal szemben.

Hasonlóképpen hamis sugallat eredménye a természettudományok állítólagos pontossága, egzakttsága. Nos, a természettudományok csak annyiban lehetnek egzaktak, amennyiben nem magával a természettel, hanem annak csupán egy matematizált avagy geometrizált – vagyis kvantifikált és absztrahált – szeletével foglalkoznak. Mélni: ez a jó észbeli, ámde közepes vagy inkább gyenge értelmi képességgel rendelkező ember ideálja. Mivel a modern ember a világot mérés által veszi birtokba, ez az, amit tökélyre fejlesztett. A természet viszont *tele van* minőséggel, ami egzakt módon nemcsak hogy nem vizsgálható, hanem valójában a modern redukcionista természettudomány számára még csak nem is tapasztalható. Pedig a természet *ettől* lesz természet. A természettudomány úgy írja le a „természetet”, úgy kényszeríti bele saját mechanisztikus és mennyiségi kategóriáinak kényszerzubbonyába, hogy ha a tudományos leírást visszafordítanánk a valóság nyelvére – vagyis a tudományos leírásból próbálnánk rekonstruálni a természetet –, egy olyan világot kapnánk, amely, egyfajta falanszterként, nemcsak egyszerűen elviselhetetlen lenne az ember számára, hanem egyenesen *virtuális* volna. Az ember világa és a tudomány világa még csak nem is hasonlít egymásra. A természettudós *mint természettudós* semmit sem tud mindarról, amiről a természettudós *mint ember* nagyon is sokat tud. Mert a természetnek például a mechanika csupán egy kis részét alkotja. A természet nem egy mechanikus gép módjára működik, és nincsenek benne geometriailag tökéletes „ideális testek”. A mechanika törvényei csak papíron, elméletben működnek, a valóságban csupán közelítőlegesen használhatók. Ami igazán természettudomány, vagyis ami a *par excellence* természettel foglalkozik, az nem a mechanika, hanem például a meteorológia – és ami a meteorológia egzaktságát illeti, arról mindenkinek megvannak a maga tapasztalatai. De ha megmaradunk a pusztá

megfigyelés területén, akkor itt van egy másik klasszikus természettudomány, a modern ember másik büszkesége, a csillagászat, amely – már amennyiben a Naprendszeren kívüli területekről van szó – a hatalmas tér- és időbeli távolságok miatt egyáltalán nem a Világegyetem aktuális és tényleges állapotát vizsgálja, hanem a múlt kivetült, saját tehetetlenségénél fogva megmaradó képét, egyfajta nem térbelileg, hanem időbelileg „elcsúszott” délibáb-képet. Mert ahol egy csillag születését véli látni, ott már lehet, hogy haláltusáját vívja egy csillag – már ha egyáltalán *ott* van még. A csillagászat tehát állandó és szükségképpen fáziskésésben, még hozzá gyakran több millió éves fáziskésésben van.

Ami tehát lentről származik, az esszenciálisan mindig lent is marad: megőrzi magában a lentiséget. Az ember hiába alkot nagy műveket, hiába teremt egy új világot, végső soron mindig *por*. Aminek kiindulópontja lent van, az végső soron oda is fog visszatérni. Még ha a Lent hosszú pórázon tartja is az embert, ezen a pórázon keresztül végül mégis csak magához rántja. Ami lentről származik, annak lent van a végső nyughelye is. Ami viszont fentről származik, az esszenciálisan mindig fent is marad: kitörölhetetlenül megőrzi önmagában fentről származásának nyomát. De mivel az ember esetében a tudatosság és a szabadság területén vagyunk, ezért itt nem érvényesül egy olyan automatizmus, mint a materialista immanentizmus esetében. Mert miközben az ember megőrzi magában – a zsidó-keresztény tradíció terminológiáját alkalmazva – az istenképesség és istenhasonlóság lenyomatát, csak létében ilyen – tudatában csak akkor lesz ilyen, ha ilyenné *teszi* magát. De csak azért teheti ilyenné magát tudatában, mert létében már ilyen. Ha ezt nem teszi meg, akkor létében ugyan visszatér isteni forrásába, tudatában – tudásában, önreflexiójában, tudatosságában – azonban akár a legmesszebbre is sodródhat tőle.

A hindu felfogás szerint az isteni valóságnak három aspektusa van: lét (*szat*) – tudat (*csit*) –

üdvösség (*ánanda*). A huszadik századi India egyik szent embere, Niszargadatta Maharádzs e hármasság elemeit egymáshoz fűzve azt mondja: „A lét tudata az üdvösség.” És pontosan ez az a megoldás, amit a régi ember spirituális hagyományai képviseltek: az eredeti létnek e tudatosítása – de-potencializálása és re-aktualizációja – révén visszavezetni az embert a teljességnek ahhoz a boldogsággal teljes tapasztalatához, amelyet alászállása folyamán elveszített. Mert ahogy csak az válhat emberré, ami már eleve az, még ha csak potenciálisan is, éppúgy az ember is csak azért válhat újra isteni lénné, mert egykoron az volt.

Az ember eredetének kérdése alapvető fontosságú, de nem annak megismerése miatt, hogy az ember honnan származik, hanem annak megismerése miatt, hogy *in facto* ki az ember: deklasszálódott angyal vagy felkapaszkodott majom – alvó Isten vagy egy rakás atom. És aligha vonható kétségbe, hogy egy olyan ember, aki állati eredetűnek tartja magát, teljesen más világot épít ki önmaga számára, mint egy olyan ember, aki tudatában van isteni eredetének.

Jegyzetek

1. *Az emberré vált ember*. Budapest, 1999, IGEN Katolikus Kulturális Egyesület, 7–75. old.
2. Ha azt állítanánk, hogy életképtelenségük miatt pusztultak ki, újra csak egy olyan rejtélybe ütköznénk, amely természetes eszközökkel nem oldható meg: miért vált az állat és az ember közötti több tucat faj közül *mindegyik* életképtelenné több százezer vagy több millió éves életképesség után? E kérdésre az a válasz adható, amit már megadtunk: azért váltak életképtelenné, mert nem voltak sem állatok, sem emberek, hanem ember-selejteket voltak. Egyébiránt az elfogadott tudományos álláspont szerint a ma élő állatfajok közül egyik sem azonos egyetlen olyan fajjal sem, amely az ember törzsejlődési vonalába tartozott – *vagyis az ember összes közvetlen és közvetett őse kihalt*.

3. Itt kell megjegyezni, hogy az a közismert tudományos elképzelés, miszerint az ember kialakulásában a függeszkedő (arboreális) életmódról a két lábon járásra (bipédia) való áttérésnek fontos szerepe volt, jellegzetes evolúciós mitológéma. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a függeszkedő életmódhoz szokott, de két lábra ereszkedő majom sík, szavannás területen két értelemben is halálra van ítélve. Először is azért, mert híjával van megszokott táplálékának (gyümölcsök), a szavanna két új táplálékforrása közül pedig a legelésre belső képességei (emésztőrendszere) teszik alkalmatlanná, a hűsítésre viszont külső képességei (gyorsaság és megfelelő „testi fegyverek” hiánya) miatt nem alkalmas. Másodszor is azért, mert a majom földfelszíni mozgása miatt azonnal áldozatává vált volna a ragadozóknak, ugyanis sokkal könnyebb zsákmányt jelentett volna számukra a gyors növényevőknél. A kétlábúság a gyorsaság szempontjából még külön hátrányt jelent (ha földfelszínen kell menekülniük, a mai emberszabásúak is mindig négy lábon teszik). Ha például – *ad absurdum* – a madarak nem tudnának felrepülni, vagyis ez a menekülési útvonal nem állna nyitva előttük, egykettőre kipusztulnának. A majom számára a fa ugyanazt jelenti ebből a szempontból, mint a madár számára a repülés, ezért a fáról a földfelszíni életformára áttérő majom azonnal kipusztult volna.

Ellenben az nagyon is valószínű, hogy a mai emberszabásúak emberi evolúciós törzsről leszakadó elődei fokozatosan de-humanizálódva, a földfelszíni életmódhoz elengedhetetlen emberi képességeiket elvesztve, a fákon kerestek menedéket – és egyúttal táplálékot is. A szavannán csak vagy az erősek (ragadozók), vagy a gyorsak (növényevők), vagy a rejtőzködő életmódot folytató kicsik (rágcsálók) képesek megélni – és az ember. Az ember ugyanis értelmese és kiegészítő képességei (például fegyverhasználat) révén nemcsak kompenzálni képes testi hátrányait, hanem általuk még fölébe is tud kerekedni a szavanna állatainak.

4. Az individuális alászállással kapcsolatban lásd Buji Ferenc: *Genezis. Egy gyermekrajz metafizikai tanulságai. Magasles. Esszék és reflexiók a tradíció távolatából*. Budapest, 2003, Kairosz Kiadó, 149–190. old.

5. A (maja-)kicse nyelv gyakran használja a szájt és az arc kifejezést, hogy az ént, a szubjektumot körülírja. *Popol Vuh. A maja-kicse indiánok szent könyve*. Budapest, 1984, Helikon Kiadó, 168. old. (Boglár Lajos és Kuczka Péter jegyzete)

6. *A világ teremtése. Amerikai mondák és legendák*. Budapest, 1990, Nótárius Könyvkiadó, 7–15. old. Vö. *Popol Vuh. A maja-kicse indiánok szent könyve*, 7–17. old.

7. *Vallási hiedelmek és eszmék története II. Gautama Buddhától a kereszténység győzelméig*. Budapest, 1995, Osiris Kiadó. A dialógus magyar fordítását lásd például *Apokrifek*. Budapest, 1980, Szent István Társulat, 23–37. old.

8. Mint ahogy László András mondja: „Nemcsak az emberről lehet azt elmondani, hogy döntően nem természeti eredetű; lényege szerint maga a természet sem természeti eredetű.” László András: *Solum Ipsum. Metafizikai Aforizmák*. Nyíregyháza, 2000, Kötet Kiadó, 424. aforizma

9. Se szeri, se száma azoknak a premodern vallásos és spirituális szövegeknek, amelyek az ember testi aspektusát hangsúlyozottan állatiasnak nevezik. A régi ember teljes mértékben tisztában volt azzal, hogy az ember testisége – még ha nem is közvetlenül az állatoktól származik – szoros kapcsolatban van az állatassal. Elegendő itt csak arra gondolni, hogy Assisi Szent Ferenc saját testét – nem minden humor nélkül

– „számár testvérnek” nevezte. Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a régi ember szemében az állat egyáltalán nem volt lélek nélküli (vö. lat. *anima* [„lélek”] és *animal* [„állat”], továbbá „lelkes állat”), habár teljesen más természetű lelket tulajdonítottak neki, mint amilyen az ember specifikuma.

10. Egyébiránt a kétlábúság meglehetősen ősi sajátossága az állatvilágnak, már a szárazföldi állatok első generációinak, a dinoszauruszoknak nagy része is kétlábú volt.

11. Természetesen a liturgia ezt csupán az ember testi mivoltára vonatkoztatja.

12. „A leszármazási elméletek nemcsak azt mondják ki, hogy az ember az állatoktól származik, hanem azt is, hogy az ember – állat.” László András: *Solum Ipsum*, 598. aforizma.

13. Hogy a tudást és tudományt milyen mértékben képes kondicionálni a történelmi-társadalmi kontextus, azt kiválóan mutatja, hogy Kelet- és Közép-Európában az 1990-es évekig a dialektikus és történelmi materializmus, a politikai gazdaságtan és a tudományos szocializmus *tudományos igazság* volt, amely mögé akadémikusok hada sorakozott fel. Ámde mindezekből a szovjet bolsevizmus összeomlásával szinte azonnal történelem lett: az, ami megkérdőjelezhetetlen volt, egyik pillanatról a másikra nevetségessé vált. És vajon mi lett volna, ha a Szovjetunió nem bukik el, ellenkezőleg: az egész világot sikerül „szocializálnia”?... A demokratiko-liberális modernség éppen olyan megakontextus, mint a bolsevisztikus változat, azzal a különbséggel, hogy globális jelenléte miatt immár nincs reális politikai alternatívája (egyetlen alternatívája, az iszlám, irreális), noha alapeszméiben nem kevesebb abszurditást hordoz magában, mint a szocializmus.

